

iranėnų kontaktų apytikrę datą. Metodologiniu požiūriu tai labai svarbu, nes toponimika ir archeologija, eidamos kartu, gali duoti labai svarbių žinių apie seniausią tautų istorijos periodą. Šiuo atveju įdomu yra tai, kad toponimika atliko vaidmenį žvalgo, kurio pėdomis eidami, kitų sričių tyrinėtojai ne tik nesuklydo, bet ir patvirtino preliminarias toponimikos išvadas.

A. Vanagas

SLAVŲ KALBŲ MORFOLOGIJOS ISTORIJS BRUOZAI

П. С. Кузнецов, Очерки по морфологии праславянского языка, Москва, 1961, 144 p.

P. Kuznecovas, žymus slavų kalbų specialistas, savo knygoje nagrinėja praslaviškųjų vardažodžio ir veiksmažodžio kaitybos sistemų susiformavimo klausimus, paliečia kai kuriuos tų sistemų raidos momentus slavų prokalbės metu. Autorius kalbinius reiškinius analizuoja, susiedamas vienus su kitais. Tai leidžia jam gana vykusiai atsekti priežastis, sukėlusias analizuojamuosius reiškinius.

Praslaviškosios morfologinės sistemos susiformavimo ir raidos neįmanoma suprasti be baltų kalbų. P. Kuznecovo knygoje baltų kalbų duomenų analizė užima labai svarbią vietą. Prabaltiškoji morfologinė sistema iš visų indoeuropiečių kalbų yra artimiausia slavų morfologinei sistemai. Dėl tos priežasties P. Kuznecovas, tą artimumą gal kiek perdėdamas, vartoja terminą „bendroji baltų-slavų kalba“ (общеславянобалтийский язык). „Bendroji baltų-slavų kalba“ (arba prokalbė) nei fonetikos, nei morfologijos srityje nerekonstruota. Jos rekonstrukcija nepavyko nė kalbamosios knygos autoriui. Baltų ir slavų kalbų morfologinės sistemos yra panašios, tačiau ne identiškos. Antai vardažodžio kaitymo sistemose yra nemaža galūnių, kurias P. Kuznecovas nelaiko kilusiomis iš vieno šaltinio: vns. kilm. liet. *rañk-os* (kur *-os* iš **-ās*) ir s. sl. *žen-y* (kur *-y* P. Kuznecovas kildina iš **-om+-s*); vns. įn. liet. *sūnu-mi* (kur *-mi* greičiausiai iš **-mī*; tai rodytų žemaičių *-mi*¹) ir s. sl. *rabo-mь* (kur *-mь* iš **-mi*); dgs. kilm. liet. *vilk-ū* (kur *-ū* iš **-ōn*) ir s. sl. *rab-ѡ* (kur *-ѡ* iš **-on*, nes **-ōn* slavų būtų *-q*), dgs. įn. liet. *vilk-aīs* (kur *-aīs* iš **-ōis*) ir s. sl. *rab-y* (*-y* iš **-ōis* fonetiškai negalėjo atsirasti). Čia suminėti fleksijos skirtumai gali būti labai seni, paveldėti iš indoeuropiečių kalbinės bendrystės. Apskritai, baltų ir slavų kalbų vardažodžio fleksija yra labai panaši, tačiau tas panašumas atsirado ne dėl baltų ir slavų kalbų bendrų inovacinių pakitimų, o dėl to, kad baltų ir slavų kalbos jį paveldėjo iš ide. kalbinės bendrystės. Turint tai galvoje, terminas „bendroji baltų-slavų kalba“ atrodo nepagrįstas.

Skaitant knygą, matyti, kad autorius ketina ne vienam baltų ir slavų kalbų morfologijos faktui ir reiškiniui, nors ir skirtingam, surasti bendrą pamatą. Antai P. Kuznecovas teigia (tiesa, labai atsargiai), kad „bendroji

¹ K. Būga, Rinkiniai raštai, I, Vilnius, 1958, p. 566 (išnaša).

baltų-slavų kalba“ paveldėjo formantą -s- ne tik aoristo, bet ir būsimąjo laiko darybai (p. 132). Išeitų, kad baltų kalbos kitados turėjo sigmatinį aoristą, kurio vėliau neteko. Tačiau tokiam teigimui prieštarauja tas faktas, kad baltų kalbose nerandama jokių sigmatinio aoristo pėdsakų. Baltų kalbos, kaip ir germanų, greičiausiai jo niekad nėra turėjusios. Baltų kalbose formantas -s- vartojamas būsimąjo laiko darybai, o slavų — aoristo, vėliau ir imperfekto darybai. Kadangi formantas -s- slavų kalbose pasidarė būtyjų laikų požymis, todėl jis, reikia manyti, nebegalėjo būti pavartotas būsimąjo laiko formų darybai.

P. Kuznecovas yra vienas iš tų tyrinėtojų, kurie laikosi hipotezės, kad slavų kalbos, kaip ir baltų, yra turėjusios sigmatinį būsimąjį laiką. Dėl tos priežasties slavų kalbų sigmatinio būsimąjo laiko problemai jis skiria ištiesą skyrių (p. 127—132). Tačiau formos su -s- būsimąjo laiko reikšme niekur slavų kalbose nepaliudytos. Vienintelis sigmatinis darinys, iš kurio sprendžiama, kad slavų kalbos yra turėjusios būsimąjį laiką su formantu -s-, yra dalyviai *byšę* (vyr. g.), *byšęšti* (ir *byšęšti*; mot. g.), *byšę* (bendr. g.). Tačiau jie randami tik rytų slavų bažnytiniuose rašto paminkluose. Šių dalyvių fonetinė struktūra rodytų, kad jie greičiausiai atėjo iš senosios slavų kalbos (bulgarų — makedonų dialektų). Bet senosios slavų kalbos paminkluose jų nerandama. Tikslingiausia būtų šiuos dalyvius laikyti esamojo laiko dezideratyvų formomis².

Autoriaus tezė, kad kažkada egzistavo baltų-slavų kalba, suponuoja kartais tokį kalbinių reiškinių traktavimą, kuris kelia abejonių. Antai, pasiremdamas tuo, kad liet. *esù* išstūmė senąją atematinę formą, autorius teigia, jog tematinė fleksija buvo apibendrinama dar „bendrojoje baltų-slavų kalboje“ (p. 89). Betgi jos apibendrinimas lietuvių kalboje prasidėjo, atrodo, gana vėlai, nes atematinė fleksija dar neblogai išlaikyta senuosiuose lietuvių raštuose³.

Dar norėtusi stabtelėti ties vienu vardažodžio fleksijos dalykėliu. Baltų ir slavų kalbų *o*-kamienių daiktavardžių vienaskaitos kilmininko galūnės (liet. *vil̃k-o*, s. sl. *rab-a*)⁴ kilmės klausimas yra vienas iš tų, kuriems yra prirašyta daugiausia literatūros ir sukurta įvairiausių hipotezių (žr. p. 35—43). Įdomu, kad P. Kuznecovas patikimiausia laiko K. Kapaus nuomone: *o*-kamienių daiktavardžių vienaskaitos kilmininko linksnis baltų-slavų kalboje susiformavęs naujai, prie vardažodžio kamieno prisijungus postpozicijai, kuri vėliau baltų ir slavų kalbose funkcionavo kaip prielinksnis ir priešdėlis, plg. liet. *at-*, s. sl. *ot* (ъ)⁵. Balsio liet. *-o* ir sl. *-a* atsiradimą vienaskaitos kilmininko linksnyje P. Kuznecovas aiškina taip (p. 35): kamiengalio *o* ir postpozicijos *o* (autorius minčiai, kad ankstyvaisiais baltų ir

² А. Мейе, Общеславянский язык, Москва, 1951, p. 193.

³ Chr. S. Stang, Das slavische und baltische Verbum, Oslo, 1942, p. 99—104; A. Sabaliauskas, Atematiniai lietuvių kalbos veiksmažodžiai, kn.: Kai kurie lietuvių kalbos gramatikos klausimai, Vilnius, 1957, p. 77—114.

⁴ Si galūnė nėra bendrabaltiška, nes prūsų kalba, atrodo, turi išlaikiusi senąją fleksiją *-s*, plg. pr. *deiwās* „dievo“ ir het. *antuhšaš* „žmogaus“.

⁵ C. Kappus, Der indogermanische Ablativ, Marburg, 1903, p. 14.

slavų kalbų raidos periodais egzistavo fonema *o*, reikia pritarti) kontrakcijos keliu davę *ō*, kuris, būdamas gana atviras, sutapęs su *ā*. Šitoks fonetinis aiškinimas kelia daug abejonių: neaišku, kodėl kontrakcijos keliu (tegu ir iš atvirų *o*) atsiradęs ilgas balsis turėjo būti atviras. Atrodo, kad naujai atsiradusio ilgo balsio kokybė nepriklauso nuo kontrahuojamųjų balsių kokybės: senuosiuose lietuvių tekstuose du atviri balsiai *e* ir *a* duoda ilgą *ō* (plg. *noteit* iš *ne-ateit*).

Formos liet. *vīlko* ir s. sl. *raba* paprastai yra siejamos su kitų ide. kalbų abliatyvais (plg. s. ind. *vṛkāt*, *vṛkād*) ir todėl laikomos senosiomis vienaskaitos abliatyvo formomis (su fonetiškai nukritusiu *-d*), baltų ir slavų kalbose įgijusiomis vienaskaitos kilmininko reikšmę. Tačiau šiam siejimui, kaip atrodo iš pirmo žvilgsnio, prieštarauja fonetika: mat, kitose ide. kalbose čia yra *ō* (plg. s. lot. *Gnāvōd* ir gr. *Φοίω* „von Hause“, todėl ir s. ind. *-āt*, *-ād* yra iš **-ōd*), o lietuvių kalba čia turi *-o*, kilusį, kaip manoma, iš **-ā*. Šis fonetinis neatitikimas ir duoda pagrindą atsirasti įvairiausiems aiškinimams ir spėliojimams.

Tačiau šis fonetinis neatitikimas, atrodo, yra tariamas. Pastaraisiais metais buvo pareikšta labai racionali ir gana nesunkiai faktais pagrindžiama mintis, kad ide. *ō* lietuvių kalboje kirčiuotoje pozicijoje virtęs *uo*, o nekirčiuotoje sutapęs su ide. *ā*⁶. Baltų ir slavų kalbų *o*-kamienių vardažodžių vienaskaitos kilmininko formos buvo baritoninės ne tik pastovaus šakninio kirčio, bet ir kilnojamojo kirčio paradigmoje (plg. formą *vīlko*, priklausančią kilnojamojo kirčio paradigmai). Todėl liet. *-o* (lat. *-a*) greičiausiai yra kilęs iš ide. *ō*.

Jei šis teiginys pasirodytų teisingas, tai nebeliktų pamato abejoti, kad baltų ir slavų kalbų *o*-kamienių vardažodžių vienaskaitos kilmininkas genetiskai yra susijęs su senuoju abliatyvu.

Čia pasakytos pastabos kilo iš skirtingo požiūrio į kalbamuosius reiškinius, ir todėl jos, suprantama, jokių būdu nerodo, kad P. Kuznecovo interpretacija yra klaidinga. P. Kuznecovo knygoje galima rasti labai daug racionalių minčių. Daugelį nagrinėjamųjų reiškinų, pavyzdžiui, kodėl slavų kalbos neteko senojo imperfekto ir susidarė naujį, knygos autorius gana įtikinamai paaiškina.

Apskritai P. Kuznecovo knyga yra labai vertinga slavų, o didele dalimi ir baltų morfologijos istorijos apybraiža.

S. Karaliūnas

⁶ И. Казлаускас, К развитию общеславянской системы гласных, ВЯ, 1962, № 4, р. 24; В. Мажюлис, Заметки по прусскому вокализму, кн.: Вопросы теории и истории языка (Сборник в честь Б. А. Ларина), Ленинград, 1965, р. 195—196; Remarques sur le vocalisme du vieux prussien, „Acta Baltico-Slavica“ t. 2, Bialystok, 1965, р. 53—59.